

emléktábla a miskolci Döry-kúrián, a Nemzeti Színház falán pedig 1999 májusa óta hirdeti Laborfalvi Róza és Jókai Mór emléktáblája a város színésznő-születőjének és író-díszpolgárának helyi kötődését. Iro-

dalmi hagyományápolásunk eredményei és kudarcai velünk jönnek a 21. századba is...

Kerényi Ferenc

NAGY MIKLÓS: KLIÓ ÉS MÁS MÚZSÁK

Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 1997, 107 l. (A Magyar Irodalomtörténeti Társaság Kiskönyvtára, 14).

A kötet címe több múzsa együttes ihletésére céloz (teljes joggal), de (nyilvánvalóan) nem ok nélkül kerül az élre Klió. Nagy Miklós tudományos életművének és kutatói módszerének ugyanis meghatározó eleme a történetiség. Abban az értelemben is, hogy régebbi korok irodalmával foglalkozik: az időben legtávolabbi tárgy Grillparzernek Bánk bánról szóló tragédiája, 20. századi téma pedig mindössze kettő akad: Móricz Tündérekertje, valamint Fodor Andrásnak az Eötvös Kollégiumról szóló emlékezése, mely utóbbi 1991-ben jelent meg ugyan, de a leírt események félszázaddal ezelőttiek. Abban az értelemben is, hogy (legalábbis eme kötetében) többségre jutnak a történelem és az irodalom viszonyát boncoló írások: *Kossuth Lajos két írónk tükrében; Mit üzent Kossuth Lajos? (Jókai és Móricz művei Kossuth Lajosról); Kemény Zsigmond és a történelmi regény nyugati mesterei; Társadalom és nemzet a későromantikus magyar regényekben; Szerbek és horvátok a XIX. századi magyar írók szemével; A Tündérekert és a történelem; Fodor András: A Kollégium*. S végül abban az értelemben is, hogy a kötet többi darabja is a historikum jegyében koncipiál: vagy úgy, hogy Bánk bán történetének magyar és osztrák feldolgozását veti össze, vagy úgy,

hogy műfajttörténet és társadalomtörténet relációjából indul ki (*Beöthy Zsolt elfelejtett regénye, a Kálozdy Béla*), de mindannyiszor kauzális összefüggések mentén. Sőt még a *Mikszáth írói névadása* is időben előre és hátrafelé tekint felváltva, amikor például a „beszélő nevek” használatának elavulásáról szól, illetve amikor elhatárolja Mikszáth módszerét „a lélek-búvár alkatú s egyben műkedvelő nyelvész epikusoktól. Ezek iskolapéldája Kosztolányi Dezső, aki kisebb-nagyobb felismerések, »hallucinációk« során keresztül jutott el Édes Anna nevének megformálásáig, s teljes fél oldalon fejtette ki annak hang- és jelentéstanát” (55–56).

Nagy Miklósnak ez a történelmi látásmódja nemcsak azért értékes, mert az irodalomtudós számára lényegében nélkülözhetetlen, hanem mert bár az irodalomtörténet „bukás”-áról terjengő híreszteléseknek nemcsak nem illik, de nem is szabad hitelt adnunk, azért a történelmi és társadalmi szempontú stúdiumok térvesszése tagadhatatlan. (Ez ugyan inkább hazai vagy közép-kelet-európai tendencia, tehát arra a régióra jellemző, amelyben évtizedekig volt hegemón helyzetben az ún. marxista irodalomértelmezés, hiszen világviszonylatban nemhogy nem „tűnt el” a szociológiai, a történelmi, sőt a marxista

vagy ahhoz közelálló irodalom-felfogás, de nem is nagyon szorult háttérbe.) Szerzőnk cikkei (mondanunk sem kell) mentesek mindenfajta vulgarizálástól, ám ahol valóban létezik kölcsönkapcsolat irodalom és „valóság” között (s ezt magát komolyan vevő tudós nemigen tagadhatja), ott mer és tud lényeglátó konklúziókat megfogalmazni. Ki vonhatná kétségbe például, hogy a Bach-korszakban vidéken élő vagy vidékre húzódó magyar írók (Madách, Arany, Tompa, rövidebb ideig Gyulai) egy részének Pestre költözése, Pest irodalmi centrummá válása milyen nagy hatást gyakorolt az irodalom alakulására? (47–48.) Vagy ki tagadhatná, hogy Eötvös elbeszélése, *A molnár leány* a „gyarapodó paraszt” típusát kívánta megrajzolni, amint Sötért idézve Nagy Miklós állítja? (44.) (Hozzátehetjük: szó van ebben a műben más társadalmi képletekről is, a külön tanítóról, Zátyoni Illésről, aki azzal idegeníti el magától a helybelieket, hogy idegen szavakat használ és Mozartot játszik, vagy az „előkelősködő” Ékesy esküdtről.)

A történetiség következetes alkalmazása segíti hozzá Nagy Miklóst ahhoz is, hogy irodalmi folyamatok, műfajfejlődési tendenciák logikáját láttassa. Jó példa erre a *Kálozdy Béla* elemzése, mely ennek a soha igazán nem méltányolt műnek akar igazságot szolgáltatni. Ez már csak azért is indokolt, mert a vele időbeli közelségben született és vele sűrűn együtt emlegetett *Álmok álmodója* (Asbóth János regénye) jogos, de kissé eltúlzott figyelemben részesül újabban. Mintha Asbóth tagadhatatlanul kiemelkedő (filozófiai és másfajta) műveltsége, intellektuális szintje s a mából visszavetítve érdekesnek mutatkozó, ám a kortársi olvasók számára keveset mondó narratológiai megoldásai feledtethetnék,

hogy egy jó értelemben vett „dilettáns” szerző alkotásáról van szó, melyet erőltetett tézisszerűsége is elnehezít némileg.

A múlt századi magyar regénynek ma minden kétséget kizáróan Nagy Miklós a legjobb ismerője, s ez a rang nemcsak Kemény és Jókai monográfusaként illeti meg, hanem a kisebbek (Abonyi Lajos, Beöthy László, P. Szathmáry Károly, Irinyi József, Pálffy Albert) gondos számon tartójaként is. Nem is igen lehetne említeni senkit, aki megközelítené a korabeli próza másod-, illetve harmadvonalának feldolgozásában, aki ilyen mértékben vette volna komolyan Arany intését az *Irányokból*: „Nagy fontosságot helyezünk tehát abban, hogy a költészet, s általában a művészet terén minél több jó középszerű, s ha tetszik »utánzó« fussa szabad versenyét; nem mintha a középszerűséget becsülnők nagyra, de mivel ezek teszik lehetővé, hogy koronként lángész álljon elé, s mivel egy ily pezsgő, szélesen kiterjedt, hagyományos művészi élet nélkül a genie megszületik ugyan, de meg is hal, anélkül, hogy léteztéről valamit tudna a világ.” Ezen középszerű írók nélkül a „zsenik” (Jókai, Kemény, Mikszáth) valóban nem bontakozhattak volna ki. Manapság viszont e „középszerű” művek ismerete nélkül lehetetlen megbízható regénytörténeti szempontrendszer kialakítása.

Látszólag részletkérdésekről van szó sok esetben, szerzőnk azonban csak olyan „apróságok” nyomába ered, amelyek elengedhetetlenek a „nagy egész” megértéséhez. Látszólag részletkérdés például, hogy milyen módon és milyen mértékben szerepel Kossuth Jókai életművében. Valójában Péterfy sokszor idézett kifogására (Jókai hőseiben „valami szellemi multipliator”-t látott működni, amely „tehetség-

geiket óriási arányokra hatványozza”) ad választ, sőt ennek révén a Kossuth-élmény és Jókai alkotásmódja között teremt összefüggést: „Efféle multiplicátor működését csodálta meg elbeszélőnk a Honvédelmi Bizottmány elnökének kifogyhatatlan energiájában, merészségében, sokoldalúságában, s a lelkébe mélyen beivódott látvány lett később a kiindulópontja számos hőse megteremtésének. Tágabb értelemben tehát a nem-politikus főalakjai –

például Berend Iván, Tatragi Dávid – szintén örökösei a hajdani kormányzónak. Örökölték tőle az egyéni és a közösségi akarat győzelmébe, valósággal mindenhatóságába vetett hitet!” (24.) Nagyon is gyakran jut el ilyen módszerrel Nagy Miklós fontos felismerésekhez. Olyasfajta „filológia” tehát az övé, amely nélkül megbízható és lényeges eredmények nem képzelhetők el.

Imre László

PILINSZKY JÁNOS ÖSSZEGYŰJTÖTT LEVELEI

Szerkesztette, a szöveget gondozta, a jegyzeteket és az utószót írta Hafner Zoltán, Budapest, Osiris, 1997, 723 l. (Osiris Klasszikusok).

Pilinszky János összegyűjtött műveinek sorozatát 1993-ban kezdte el kiadni az akkor még Századvég, azóta Osiris Kiadó. Az összegyűjtött levelek a sorozat záró darabja. Pilinszky János hétszáznyolcvanhat levelét tartalmazza az 1944 októbere és 1981 áprilisa közötti időszakból, kivéve az 1949-es évet. A kötet nagy hozadéka, hogy mintegy hatszáznegyven levél első közlés. Az utószó szerint körülbelül százhusz levél jelent meg korábban.

1992-ben Csokits János jelentette meg a költő harminckét levelét *Pilinszky Nyugaton* címmel, Czigány Lóránt 1994-ben publikált több levélből részleteket a *Gyökértelen, mint a zászló nyele* című tanulmányában, legutóbb pedig Hafner Zoltán adott ki leveleket: *Pilinszky Rómában 1947, 1967*. Az első közlésű levelek származási helyei a folyóiratokon kívül egyrészt a közgyűjtemények: a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára és a Petőfi Irodalmi Múzeum; másrészt harminckilenc magánszemély magántulajdo-

na. Ez utóbbiak összegyűjtése mögött hatalmas kutatóhadjárat áll, amelynek során több mint száz személyt kerestek fel. Közülük majdnem a felénél nem volt Pilinszkytól származó levél. A körülbelül ötven levéltulajdonos közül tizenöten nem járultak hozzá a levelek nyilvánosságra hozatalához. Emiatt aztán a levelek összegyűjtésében a teljességre való igényről le kellett mondani. Ezt fel is vállalja a kötet utószavában Hafner Zoltán, de nem csak a fenti okból, hanem azért is, „hogy a már amúgy is terjedelmes anyag mielőbb áttekinthető és a szélesebb olvasóközönség számára is hozzáférhető legyen”.

Az utószó szerint a Pilinszky-levelezés kiadásának célja forrásmunkaként a további kutatások, értelmezési lehetőségek segítése. Ez azonban nem a szélesebb olvasóközönség feladata, de még csak nem is a szűkebb olvasóközönségé: az irodalomnak elkötelezett egyetemistáké, tanároké, hanem a Pilinszky-specialista filológusé.

Tehát két levelezéskiadási szándék és módszer keveredett itt össze. Az egyik a